

Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНА

в гуманітарних і соціально-економічних вимірах

МАТЕРІАЛИ
II Всеукраїнської наукової конференції

24-25 березня 2017 р.

Частина I

Редакційна колегія:

- Токовенко Олександр Сергійович**, д.філос.н., проф., декан факультету суспільних та міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Сергєєв Вячеслав Сергійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Горбатенко Володимир Павлович, д.політ.н., проф., заступник директора Інституту державного права імені В. М. Корецького НАН України
Касьянов Георгій Володимирович, д.і.н., проф., зав. відділу новітньої історії та політології Інституту історії України НАН України
Пометун Олена Іванівна, д. пед. н., проф. член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України
Хамітов Назім Віленович, д.філос.н., проф., провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України
Крилова Світлана Анатоліївна, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Окорков Віктор Броніславович, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Кривошеїн Віталій Володимирович, д.політ.н., проф., завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Третяк Олексій Анатолійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Вершина Вікторія Анатоліївна, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії, заступник декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин з наукової роботи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Грушецький Богдан Павлович, к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

У 45 **Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 24-25 березня 2017 р., м.Дніпро. Частина I** / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік» 2017. – 302 с.

У збірник вміщено матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах», що присвячені осмисленню проблем сучасної України в соціальному, політичному, історичному, філософському, культурологічному, філологічному, правовому, економічному, педагогічному та інших дискурсах, визначенню дієвих заходів та оптимальних шляхів подолання негативних та кризових явищ у різноманітних сферах української дійсності. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

© Колектив авторів, 2017
© ДНУ ім. Олеся Гончара, 2017

СЕКЦІЯ I.

**СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.
УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Д. В. Прошин

**ПЯТЬ ДОВОДОВ В ПОЛЬЗУ ИССЛЕДОВАНИЯ СЦЕНАРИЕВ
ПРЕКРАЩЕНИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ**

Несмотря на продолжающуюся уже три года «антитеррористическую операцию», террорологические исследования в Украине остаются в зачаточном состоянии. Исследовательское сообщество, до 2014 г. демонстрировавшее весьма незначительный интерес к феномену террористического насилия, и на новейшем этапе остается пассивным. Так, база данных Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского свидетельствует, что за последние три года (2014-16 гг.) по проблемам терроризма опубликованными авторами не было защищено ни одной диссертации [1]. (Даже если и данные неточны, едва ли за рамками электронной картотеки крупнейшего книгохранилища страны осталось много серьезных исследований.)

Отдельно следует подчеркнуть, что Национальный институт стратегических исследований (НИСИ), позиционируемый как ведущий украинский аналитический центр, подчиняющийся непосредственно Президенту, за это время не подготовил ни одного полноценного материала, посвященного терроризму (не считая аналитической записки, содержащей не столько анализ, сколько описание некоторых террористических мероприятий ведущих держав мира и 4 шаблонных рекомендаций, сводящихся к указанию на необходимость «усиления», «пересмотра», «расширения» и т. п. [2]). В ежеквартальном издании НИСИ «Стратегічні пріоритети» в 2014-16 гг. появилась лишь одна статья, автор которой целиком сосредоточился на проблеме терроризма [6].

В отсутствие глубокого систематического интереса со стороны научного сообщества главными украинскими «исследователями» проблемы стали разного рода самоназначенные «эксперты», основывающие свои выводы на источниках и методах неясной природы и единолично воплощающие в себе целые «аналитические центры»; публицисты, писатели, «популярные блогеры», «активисты», раскрученные комментаторы-любители и тому подобные фигуры. В конце концов, в информационном пространстве, открытом для любого Интернет-пользователя, на тему терроризма может высказываться всякий желающий. Эта дилетантская многоголосица звучит на фоне общей политической напряженности, подогревается идеологическими симпатиями и антипатиями, подпитывается личными амбициями и попросту дает выход эмоциям участников «дискуссий». В результате проблема террористического насилия – изначально политизированная – оказывается почти безнадежно погребенной под слоем лозунгов, клише, взаимных обвинений, угроз и оскорблений.

Поэтому неудивительно, что из поля зрения полностью выпали многие первостепенные вопросы, касающиеся феномена терроризма. Один из них – вопрос о сценариях прекращения террористического насилия. Под «сценарием» подразумевается комплексное качественное изменение политической ситуации, обуславливающее невозможность или ненужность дальнейшего применения террористических методов.

Объективности ради нужно отметить, что данный вопрос получает сравнительно мало внимания и в зарубежной, развивающейся уже несколько десятилетий террорологии (прежде всего американской и западноевропейской) [10, с. 8]. В иностранных исследованиях доминируют темы *предотвращения* террористического насилия и *противодействия* ему. На переднем плане, как правило, находятся корневые причины терроризма, его формы, разновидности группировок, прибегаю-

Узагальнюючи, маємо зазначити, що від початку становлення і до 2000-х рр. історіографія, що стосується кадетських корпусів, які функціонували у губерніях Наддніпрянщини, не виводилася за рамки російського контексту, у жодному разі питання про українську специфіку цих військових навчально-виховних закладів не піднімалось. Українська історіографія кадетських корпусів на початковому етапі свого формування не була позбавлена російських впливів та ідеологічних настанов. За останні двадцять років у вітчизняному науковому дискурсі почали з'являтися роботи, присвячені Петровсько-Полтавському, Володимиро-Київському, Сумському, Одеському та Севастопольському кадетським корпусам, де їх проблематика розглядається в українському контексті, однак це дослідження з військової історії, а не з історії педагогіки. На нашу думку, в аспекті історико-педагогічного опрацювання чималого корпусу літератури, присвяченої військовим навчально-виховним закладам інтернатного типу, слід зважати передусім на територіально-регіональні ознаки, а саме приналежність джерел до певної культури – української чи російської. Для адекватного розкриття проблеми становлення і розвитку системи виховання в українських кадетських корпусах середини XIX – початку XX століття такий підхід є принциповим, оскільки йдеться про дослідження системи виховання, яка поставала на зіткненні двох культурних традицій не просто з різними, а діаметрально протилежними базовими світоглядними цінностями.

Список використаних джерел

1. Днепров Э. Д. Советская литература по истории школы и педагогике дореволюционной России (1918–1977): Библиографический указатель / Эдуард Дмитриевич Днепров. – М.: НИИ ОП, 1979. – 446 с. 2. Побірченко Н. С. Бібліографія педагогічної спадщини членів українських громад (друга половина XIX початок XX століття) / Наталія Семенівна Побірченко. – К.: Науковий світ, 2000. – 126 с.

М. В. Мандрик-Мельничук

ІСТОРИОСОФСЬКИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНУ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Козацька ментальність мала надзвичайно великий вплив на процеси формування світовідчуття та світосприйняття українців. Йдеться про відчутні взаємовпливи традиційних ментальних засад народу і козацького менталітету – результатом стали зміни в традиційному світосприйнятті під впливом стилю життя і думання козацтва. Таким чином, в українській ментальності утвердився цілий комплекс рис: працьовитість, охайність, ощадливість, гостинність, високий рівень ставтевої моралі, особливе прагнення до освіти, товариськість, коректність, прив'язаність до землі та традицій, великі здібності до культури, творчості, любов до дітей, статичність у родинних взаєминах, прагнення жити духовним життям, глибока шана до предків, мужність, повага до жінки, лицарське ставлення до дівчини, ліризм, прагнення до волі й незалежності. Поряд з цими рисами, говоримо й про взаємне непорозуміння між козаками, майнове розшарування, зростання соціальної різниці між козацькою верхівкою і низами, сварки, легковажність, невизначеність [5, с. 107].

Ю. Черніченко проводить паралелі між двома феноменами – українським козацтвом та середньовічним лицарством. Спільними рисами він визначає альтруїзм, аскетизм та куртуазність (ввічливість, шанобливість, чемність), які відіграли важливу роль у всіх галузях життя України та Європи. Феноменальність козацтва полягала в виробленні унікального стилю життя і світосприйняття. Йдеться, в першу чергу, про те, що військово-політична організація запорозьких козаків стає праобразом, ескізом справжньої держави – були всі підстави її вважати такою через наявність атрибутів державності – особлива система органів та установ із владними повноваженнями, їх виборність, чітка правова система, принцип народовладдя,

розподіл влади на три гілки, територія, хоча кордони не були фіксованими. Діаспорний історик В. Гришко зауважив, що за польської доби козацтво сформувалося в окремих стан, мало свою особну військову організацію, військове управління з виразними автономними правами в державі, виробляло своє право. Мало вже вікову традицію, переходило до індивідуального права власності на землю, (...) зі зброєю в руках боронило свої права, освячені кров'ю в лицарській боротьбі» [1, с. 20]. І.П. Крип'якевич характеризує козацтво як соціальний стан: «Це була маса волелюбних вояків, які власними силами здобували собі землі, господарство і захищали його зі зброєю в руках» [4, с. 33]. Проте, козацька республіка стала лише перехідною формою державності з протопарламентом, чіткими морально-етичними принципами, але не повноцінною державою.

Феноменальність українського козацтва можна вбачати саме у тому, що із Запорізькою Січчю пов'язане відродження української державності. Демократична самоорганізація, вільне волевиявлення кожного, публічне обрання владних посадовців і можливість їхнього публічного усунення від влади. Автори називають козацтво своєрідною духовно-організаційною формою життєдіяльності народу [2]. Вплив козацтва поширювався далеко за територіальні межі етнічного українства. Воно стало основним носієм національної ідеї. Вороже налаштовані польські та російські історики навмисне перекручували історію козацтва, створюючи неправдивий образ гультая, п'яниці, розбійника, що не відповідало дійсному стану речей. У козаків існував кодекс козацько-лицарської честі, коли воїн міг покласти своє життя за товариша, суворо дотримувався принципу не брати чужого, не ображати слабого, не зраджувати обіцянці.

Генеza української суспільно-політичної думки призвела до трактування феномена козацтва як головного чинника державницького утворення, започаткованого під час визвольних змагань Б. Хмельницького [3]. На користь останнього твердження свідчить той факт, що і в наступному столітті українські селянські рухи в імперії брали на озброєння козацькі гасла, а у деяких випадках, відтворювалася система козацького самоуправління [3, с. 119]. Проте, як стверджує дослідник, поняття «феномен» не обмежується лише політичною роллю козацтва в житті української спільноти. Дещо остеронь від магістрального напрямку досліджень із приводу козацтва знаходиться незначний науковий доробок, в якому козацтво подається у якості окремого етнічного чи соціального об'єкта. Хоча, як зауважує А. Корнев, ці роботи не позбавлені певних неточностей і перебільшень. Зокрема, у праці А. Горєєва все козацтво, що проживало колись на території Російської імперії, розглядається як «уламки» єдиної спільноти, яка існувала ще в часи монгольської навали. А. Корнев також зауважує, що козацтво не було ніколи однорідною спільнотою. З одного боку, реєстровці, запорозькі і городові, що стосується голови, то вона не була чітко окреслена, оскільки в ній могли опинитися різні люди.

Існувала ціла низка фундаментальних принципів, на яких було побудоване життя козаків – відсутність кріпацтва, формально рівне право всіх членів громади щодо угідь, участь у козацьких радах на демократичній основі. Йдеться про феномен козацтва як про символ цілої епохи, яку характеризує «дух свободи», прагнення незалежності, здатність до державотворення, домінування колективного над індивідуальним, прояв безприкладного патріотизму та героїзму [6]. Характеризуючи контекст, в якому відбувався процес становлення козацтва та козацької демократії, дослідниця Г. Попадинець описує складну добу, яку історик Н. Яковенко лаконічно кваліфікувала як – «духовну роздвоєність і сум'яття свідомості» [8, с. 229]. Така ситуація, на думку Г. Попадинець, була викликана духовними проблемами, що тоді панували, складними стосунками з сусідами, конфліктами всередині церкви, прямою загрозою втрати національної ідентичності. До тих характеристик, що творять феноменальність козацтва, дослідниця зараховує націєтворчі та державотворчі функції. Козацтво перебрало на себе роль національної еліти, хоча, за-

уважає автор, і не мало того рівня освіченості і маєстності, якими володіла шляхта.

Феноменальність козацтва ще й полягає в унікальній системі морально-етичного та фізичного вишколу, що ґрунтувалася на прадавніх традиціях, і завдяки якій виникло українське лицарство. Козацька традиція військової підготовки воїнів своїм глибоким корінням сягала аж до прадавніх індоєвропейських часів, коли юнаки готували себе до обрядів посвячення (ініціації) у воїни. Козацтво не лише успадкувало кращі традиції вишколу лицарсько-дружинної молоді Русі, але й розвинуло їх, створивши свою цілісну систему вишколу молодих козаків.

Важливу роль у релігійному світогляді таємних військових громад відігравав образ-тотем воїна-хижака, часто воїна-ведмедя, воїна-вовка. Саме образ вовка, пса належить до провідних у традиційній культурі багатьох індоєвропейських народів. Ю. Фігурний описує два види вовкулаків, тобто чаклуни та знахарі – уроджені вовкулаки, та прості люди, яких зачарували і перетворили на «роблених» вовкулаків.

Образ козака-вовкулаки присутній в українській міфології. У казках та легендах фігурує святий Юр, що був спадкоємцем бога війни і воїнів-звірів Одіна та слов'янського Перуна, став покровителем середньовічного лицарства. Серед козацтва існували козаки-характерники (химородники, знахарі, голдовники). Ці воїни знали багато мов, насилали на ворогів сон, довго перебували під водою, ловили руками свинцеві кулі, жили довго, були невразливими до залізної зброї. Не можна оминути увагою принцип побратимства – тісному зв'язку між побратимами з метою взаємодопомоги. «Обряд побратимства супроводжувався клятвою і різноманітними символічними ритуалами. Побратими пили змішану з вином кров один одного, спільно вживали галюциногенні напої, ритуальну їжу, обв'язувалися одним поясом... Так поступово із розрізнених воїнів-вигнанців із різних родових общин формувалось військове братство». Автор подає витоки цього ритуалу у стародавніх епохах, які населяли в давнину українські землі. Суть – встановлення штучних родинних зв'язків між членами військової ватаги з метою її консолідації. Цей обряд освячувався у церкві, козаки давали клятву, зобов'язувалися любити і допомагати один одному, навіть жертвувати власним життям.

О. Апанович здійснила історіософське осмислення українського козацтва в національній та всесвітній історії. Козацтво в її працях постає досконалою військовою силою, яка захищала український народ від нападників. Домінуючими аспектами конструктивного історичного творення козацтва історик вважає діяльність гетьманської держави: утворення і утвердження Запорозької Січі. Завдяки козацтву та процесам колонізації розвивався процес повернення втрачених українських земель та розширення життєвого простору українського народу мирним шляхом, без завоювань чужої території. В умовах постійної підготовки до військових походів козацтво набуло напівгосподарського, напівмілітарного характеру, змушене було поєднувати працю з війною. О. Апанович спростовує думки інших дослідників про те, що козакам була невластива аграрна культура через військовий стиль життя. На колонізованих землях розвинулася інтенсивна економіка, високий рівень агрокультури, була поширена хутірна система господарювання. Ще двома унікальними явищами для Запорозької Січі, про які згадується у праці О. Апанович, – «покозачення», що було спробою вийти з-під юрисдикції польської влади і перейти до козацької спільноти, а отже й отримати право працювати вільно на своїй землі, та створення *зимівників* як багатогалузевих господарств, де поряд із землеробством розвивалося скотарство, бортництво, гончарство, ремесла. Зимівники стали середовищем, де виготовлялися вироби ужиткового мистецтва. У цих умовах розвивалася інтенсивно торгівля.

Отже, поєднання, здавалося б, непоєднуваного робило козаків та їхній менталітет, уклад життя, спосіб господарювання, ремесла, промисли, релігія, тісний зв'язок з природою унікальним явищем. Культура козацького хліборобства, ремесла, високий рівень військового мистецтва, глибока віра у поєднанні з дохристиян-

ськими обрядами, панування звичаєвого права, формування ідеї народовладдя – це були ключові постулати, на яких будувалося життя Запорозької Січі. Саме тому козацтво стало феноменом, який мав міцно вкоренився в архетипи українців як приклад звитяги, мужності, боротьби і мав вплив на прийдешні покоління.

Список використаних джерел

1. Гришко В. До суспільної структури Хмельниччини / Василь Гришко // ЗНТШ. – Мюнхен, 1948. – Т. 156. – С. 6-72.
2. Кондратюк В. О. Феномен українського козацтва та його роль в історії державотворення українського народу / В. О. Кондратюк, Н. В. Гапонюк // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – Вип. 4. – С. 11-17.
3. Корнев А. Вплив козацтва на формування ідеалів української спільноти / Корнев Андрій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2011. – № 3. – С. 117-121.
4. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / Іван Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 408 с.
5. Пірен М. Основи етнопсихології / Марія Пірен. – Київ : Веселка, 1996. – 320 с.
6. Попадинець Г. Національна ментальність як чинник розвитку української правової культури (від княжої доби до кінця ХУІІІ ст.) / Г. Попадинець // Вісник Львівського університету. Філософські науки. 2007. – Вип. 10. – С. 222-233.
7. Фігурний Ю. Архаїчні елементи культури козацтва в контексті українознавства // [Електронний ресурс] / Ю. Фігурний ; Режим доступу : http://etnography.national.org.ua/lib/koz_archaic.html.
8. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця ХІV до середини ХVІІІ ст. (Волинь і центральна Україна) / Наталя Яковенко. – Київ : Наукова думка, 1993. – 260 с.

М. А. Панфьорова

РЕСПУБЛІКАНСЬКА ФОРМА ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Протягом всього періоду незалежності в Україні відбуваються конституційні зміни. В українській державній традиції можна простежити закономірності, які обумовлюють відсутність стабільності в цій сфері.

Класичним поділом форм правління є поділ на республіки та монархії. При цьому, для класифікації форм правління використовуються два підходи: залежно від того, хто є главою держави і яким шляхом він замщує цю посаду або на яких принципах будується система владних органів, яка здійснює владу в країні [9, С. 607]. Крім того, республіки та монархії поділяють на єдиновладні та такі, що засновані на принципі поділу влади [Там само, С. 610]. Останні вважають такими, що відповідають сучасним стандартам державного розвитку та сприяють розвитку конституціоналізму. Саме розподіл повноважень між гілками влади дозволяє виділити в республіканській формі правління президентську, парламентську та змішану. Новітні підходи до поділу влади передбачають не тільки її звичайний розподіл на законодавчу, виконавчу та судову. Зокрема, виділяють і таку гілку, як самоврядування [7].

Історично, форми правління також можна поділити за вищезгаданим принципом. Але з історичної точки зору, вони можуть мати особливості залежно від країни, традицій, зовнішніх чинників, поєднувати елементи різних форм правління в процесі розвитку та утвердження основної форми, мати розбіжності між конституційно затвердженими ознаками тієї чи іншої форми правління та їх практичним втіленням.

Багато дослідників підкреслюють демократизм притаманний українському народу, але до ХVІІІ ст. на території України розвивалися різновиди монархічної форми правління, що відповідає і загальноєвропейським тенденціям [2]. Особливістю в цей період можна вважати розвинене самоврядування на базі сільської общини. У виникненні козацтва, його організація мала ознаки республіканського устрою. В науковій літературі існують різні точки зору, щодо основної тенденції розвитку форми правління в цей період. За поглядами авторів монографії про Пилипа Орлика, «сильна гетьманська влада спиралася на підтримку російського самодер-